

ДИСКУРСИ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМИ ЖИТТЄВИМИ ПЛАНАМИ ЩОДО СВОГО МАЙБУТНЬОГО В УКРАЇНІ

У статті розкрито логіку розмірковувань (дискурс) українського студентства щодо побудови життєвих планів, які стосуються вибору макросоціальних умов майбутньої самореалізації. За допомогою реконструкції семантичних просторів визначено концепції дискурсу двох груп студентів – які припускають і які не припускають можливість еміграції. Виявлено, що негативний образ своєї країни в рамках сформованого семантичного простору сприяє еміграційним настроям студентства. Показано, що студенти, які не припускають можливість еміграції, здатні переформатувати організацію семантичного простору, щоб негативний образ своєї країни в одних вимірах компенсувався привабливим чином в інших вимірах.

Ключові слова: еміграція, дискурс, семантичний простір, образ країни, ідеал країни, імпліцитні цілі, переформатування.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві знання й інформація є найважливішим ресурсом влади [1; 4]. Основною ареною взаємодії та конкуренції країн стає символічний соціальний простір, який задається культурою соціуму, його дискурсом, і який відтворює існуючий суспільний лад [2]. Природно, що ухвалення громадянами рішень щодо свого майбутнього в країні ґрунтується на підставі вже сформованого символічного соціального простору, який задає напрям для їхніх індивідуальних дискурсів.

Дискурс ми розглядаємо як спосіб розуміння світу, котрий ґрунтується на моделі світу, що склалася в суб'єкта [3; 7]. Кризь призму дискурсу ми бачимо світ, спотворений нашим розумінням. Водночас, наша включеність в події навколишньої дійсності припускає можливість перетворень як світу, так і дискурсу. Останній містить як уявлення суб'єкта, так і його імпліцитні цілі, котрі внаслідок соціальних комунікацій можуть коригуватися.

Зумовлені дискурсом життєві плани суб'єктів щодо свого майбутнього в країні ґрунтуються на оцінці умов життєдіяльності. Сформовані й засвоєні стереотипи стосовно образу своєї країни можуть здійснювати внесок в ухвалення рішень щодо можливостей самореалізації в ній: тягар очікуваних в країні труднощів може викликати бажання емігрувати, а можливості, що відкриваються, можуть нівелювати ці прагнення [8]. Однією з форм прояву, об'єктивізації дискурсу можуть бути семантичні простори, котрі являють собою фрагмент дійсності та дозволяють реконструювати розуміння суб'єктом логіки подій, що відбуваються. Отже, **метою** нашого дослідження стало виявлення відмінностей в організації семантичних просторів у студентів з різними життєвими планами щодо свого майбутнього в Україні.

Методика та організація дослідження. Емпіричне дослідження було проведене в два етапи: у березні-квітні 2012 року і в березні-квітні 2013 року. Було опитано 150 студентів обох статей віком від 18 до 23 років у 2012 році, і 140 студентів обох статей віком від 17 до 20 років у 2013 році. Методичним інструментарієм стала методика суб'єктивного шкалювання, яка пройшла апробацію в попередніх дослідженнях [5; 6]. На підставі цієї методики була реконструйована структура семантичного простору, яка опосередковує сприймання, розуміння та інтерпретацію образів країн. В опитуванні 2012 року досліджувані оцінювали образи 11 країн і двох міжнародних організацій (ЄС і НАТО) за 18 ознаками. В опитуванні 2013 року одна країна (Румунія) була замінена на іншу (Англія), також було додано образ "Україна-ідеал". Образи країн і двох міжнародних організацій необхідно було оцінити за тими ж 18 ознаками. Для опрацювання результатів були використані стандартні математико-статистичні процедури за допомогою комп'ютерного пакету SPSS for Windows 17.00.

На підставі анкетування було виділено дві групи студентів з різними життєвими планами. До однієї групи було віднесено респондентів, які на запитання "Якби у Вас була можливість поїхати на постійне місце проживання в будь-яку іншу країну, то Ви..." обрали такі варіанти відповідей: "швидше за все, поїхав би" або "поїхав би обов'язково" (студенти, які припускають можливість еміграції). Респонденти, що обрали варіанти відповідей на запропоноване питання: "не поїхав би ні в якому разі" або "швидше за все не поїхав би", були віднесені до іншої групи (студенти, які не припускають можливість еміграції).

Результати дослідження та їх обговорення. У 2012 році в групах студентів, які припускають або які не припускають можливість еміграції, були виявлені двохфакторні структури семантичного простору, у 2013 році в одній групі (студенти, які припускають можливість еміграції) виділено двохфакторну структуру, в іншій групі (студенти, які не припускають можливість еміграції) – трьохфакторну структуру (Таблиці 1 і 2). У таблицях наведено тільки ті факторні навантаження, абсолютне значення яких перевищує 0,6.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз факторних структур груп студентів у 2012 році

<i>Група студентів, які припускають можливість еміграції (84 студенти)</i>	<i>Група студентів, які не припускають можливість еміграції (42 студенти)</i>
92,6% сумарної дисперсії	85,9% сумарної дисперсії
Перший фактор ("успішність")	Перший фактор ("самоуправство")
53,9 % сумарної дисперсії	45,9% сумарної дисперсії
конструктивна 0,95 творча 0,94 багата 0,94 сучасна 0,94 прогресивна 0,93 стала 0,92 справедлива 0,91 світла 0,86 індивідуалістична 0,84 могутня 0,76 впливова 0,74	на одному полюсі: воєнізована 0,96 агресивна 0,96 конфліктна 0,94 корислива 0,92 жорстка 0,89 самовпевнена 0,78 могутня 0,77 впливова 0,75 на іншому полюсі: доброчлива -0,93
Другий фактор ("самоуправство")	Другий фактор ("успішність")
38,7% сумарної дисперсії	40,0% сумарної дисперсії
на одному полюсі: конфліктна 0,95 агресивна 0,94 корислива 0,90 жорстка 0,89 самовпевнена 0,81 воєнізована 0,81 впливова 0,65 могутня 0,64 на іншому полюсі: доброчлива -0,85	багата 0,92 прогресивна 0,89 творча 0,83 сучасна 0,83 справедлива 0,82 стала 0,80 конструктивна 0,80 світла 0,73 індивідуалістична 0,61

Розглянемо докладніше зміст факторних структур груп студентів, які припускають і які не припускають можливість еміграції, у дослідженнях 2012 та 2013 років. Отже, у дослідженні 2012 року в обох групах виділено подібні факторні структури, які відрізняються порядком факторів. Якщо "успішність" можна розглядати як бажану мету своєї країни, то "самоуправство" – як спосіб досягнення цієї мети. Усі країни виявляються розташованими уздовж кожного фактора, а організація сконструйованих семантичних просторів сприймання образів країн дозволяє диференціювати ці простори за зонами привабливості. В обох групах респондентів було виділено кластери "самоуправних" і "мирно налаштованих" країн, в яких країни, у свою чергу, позиціонувалися в міру своєї "успішності" (Рис. 1 і 2). Варто звернути увагу на те, що в групі студентів, які припускають еміграцію, образ України більше "негативний", країна потрапляє в окремі кластер "малоуспішних країн". У групі студентів, які не припускають еміграцію, рангування по першому за значущістю фактору припускає "привабливіший" образ України, ніж рангування по другому фактору. Отримані результати в цілому узгоджуються з даними інших дослідників [6]. Якщо реконструювати перебіг думок студентів з приводу життєвих планів, то логіка студентів, які припускають еміграцію, цілком очевидна: Україна є далекою від успішних країн, тому для нормального життя потрібно перебиратися в інші країни. Водночас, логіка студентів, які не припускають еміграцію, є не зовсім зрозумілою. Дещо поліпшений образ України мало пояснює причини, які спонукають будувати кардинально інші життєві плани.

Отримані результати свідчать про те, що семантичний простір є неоднорідним, у ньому є зони різної привабливості. Конструювання суб'єктом семантичного простору дозволяє надати певну організацію синкретичному цілісному світу, здійснити диференціацію середовища. Це необхідний етап осмислення суб'єктом власної життєдіяльності, що зумовлює підстави, передумови вибору дій, яким віддається перевага. У зв'язку з цим, семантичний простір може розглядатися як своєрідна дорожня карта, набір орієнтирів, які мають різну привабливість для суб'єкта. При побудові семантичного простору виявляються вже закладеними уподобання суб'єкта в рамках використовуваної ним "мови" конструювання, засвоєної в процесі соціалізації. Ці зони цілком можуть виступати цілями, які визначають напрям руху суб'єкта.

Виходячи з того, що організація семантичного простору і позиціонування в ньому країн дозволяє реконструювати імпліцитні цілі суб'єктів, було вирішено в дослідженні 2013 року до списку оцінюваних країн додати образ "Україна-ідеал". На наш погляд, це дозволило б експлікувати неявні спрямування суб'єктів, а не поклатися на власні суб'єктивні інтерпретації. Порівнюючи розташування образів "Україна" і "Україна-ідеал", можна зрозуміти, які очікування з приводу майбутнього країни є в респондентів і співвіднести ці очікування з їхніми власними планами.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз факторних структур груп студентів у 2013 році

<i>Група студентів, які припускають можливість еміграції (102 студента)</i>	<i>Група студентів, які не припускають можливість еміграції (28 студентів)</i>
92,9% сумарної дисперсії	84,8% сумарної дисперсії
Перший фактор ("успішність")	Перший фактор ("успішність")
59,6% сумарної дисперсії	44,2% сумарної дисперсії
конструктивна 0,98 прогресивна 0,98 багата 0,97 творча 0,95 сучасна 0,95 індивідуалістична 0,95 стала 0,94 могутня 0,93 справедлива 0,91 впливова 0,90 світла 0,75 воєнізована 0,71	прогресивна 0,96 багата 0,92 стала 0,91 конструктивна 0,87 впливова 0,82 сучасна 0,81 індивідуалістична 0,79 могутня 0,75 самовпевнена 0,72 творча 0,69
Другий фактор ("самоуправство")	Другий фактор ("миролюбність")
33,3% сумарної дисперсії	20,4% сумарної дисперсії
на одному полюсі: корислива 0,98 конфліктна 0,96 жорстка 0,96 агресивна 0,93 самовпевнена 0,68 воєнізована 0,65 на іншому полюсі: доброзичлива -0,86	доброзичлива 0,89 світла 0,87 жорстка -0,78 справедлива 0,63
-----	Третій фактор ("непоступливість")
	20,2% сумарної дисперсії
	корислива 0,88 воєнізована 0,77 конфліктна 0,77 агресивна 0,66

Аналіз семантичних просторів, які було реконструйовано в дослідженнях 2012 та 2013 років, показує, що дискурс знаходиться в стані динамічної рівноваги. Це виявляється в безперервній мінливості організації семантичного простору. Скелет простору, фактори, які його складають, зазнають безперервних флуктуацій: варіюють як набір, так і вага ознак, які входять у фактори; кількісні значення факторів та величина загальної дисперсії також змінюються в певних межах. Водночас зміст семантичного простору (власне, картина позиціонування країн) є постійним: образи країн не мають чіткої точки дислокації, а дрейфують у певній зоні семантичного простору, що може призводити до іншої логіки групування країн, іншого розуміння світоустрою. Як наслідок, може змінюватися концепція організації семантичного простору, що виявляються в появі нових факторів або зміні смислу вже існуючих факторів.

Виявлено, що семантичні простори студентів, які припускають еміграцію, у дослідженнях 2012 та 2013 років практично ідентичні як за факторною структурою (див. відповідні стовпці в Таблицях 1 і 2), так і за змістом (див. Рис. 1. і 3). Це дозволяє стверджувати, що їхня концепція дискурсу, закладена в організації семантичного простору, не змінилася.

У групах студентів, які не припускають еміграцію, дещо інша ситуація. У дослідженні 2013 року організація їх семантичного простору зазнала деяких змін: дещо змінилася концепція його організації, трьохфакторна структура змінила двохфакторну (див. відповідні стовпці в Таблицях 1 і 2). Порівняно з 2012 роком, у 2013 році двополюсний фактор "самоуправство" розпався на два нові однополюсні фактори – "миролюбність" і "непоступливість". Водночас, аналіз змісту фактора "миролюбність" показує, що він фактично є ідентичним фактору "самоуправство", тільки взятому в протилежному значенні. Це підтверджується аналізом позиціонування країн за цим фактором: досить порівняти розташування країн на Рис. 2 і Рис. 4, щоб побачити безперечну схожість (на Рис. 4 фактор "миролюбність" наведений з протилежним знаком).

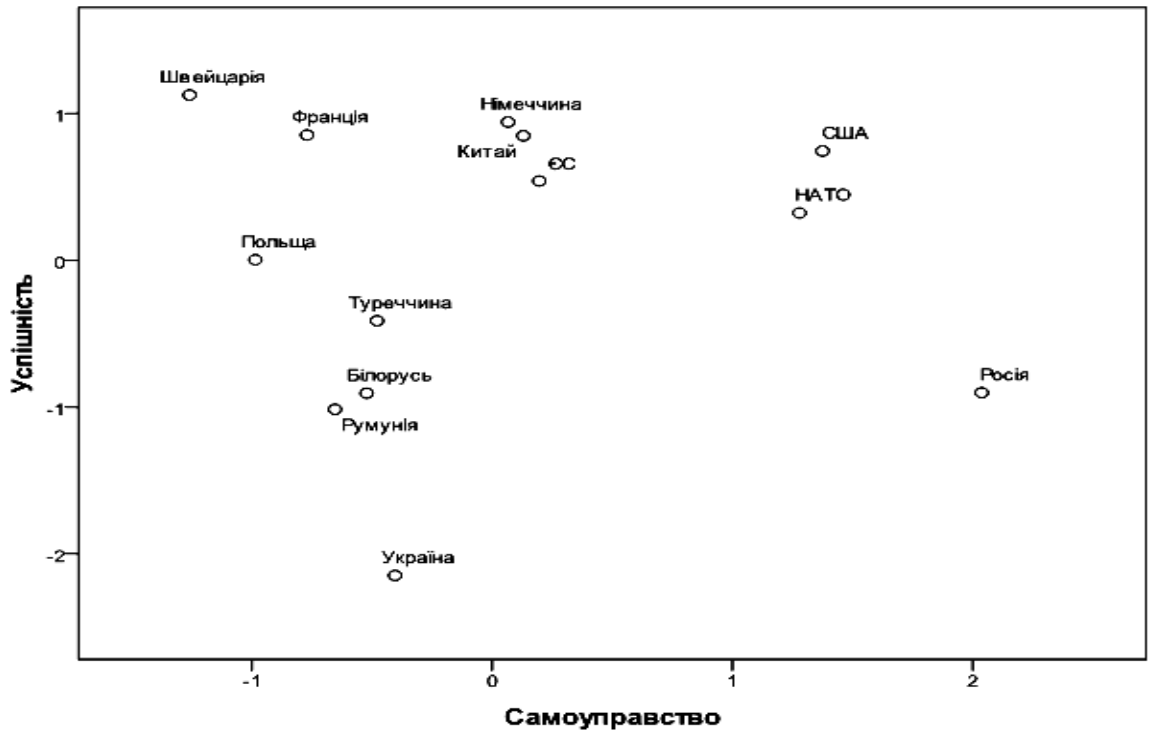

Рис. 1. Семантичний простір сприймання країн світу студентів, які припускають можливість еміграції (дослідження 2012 року)

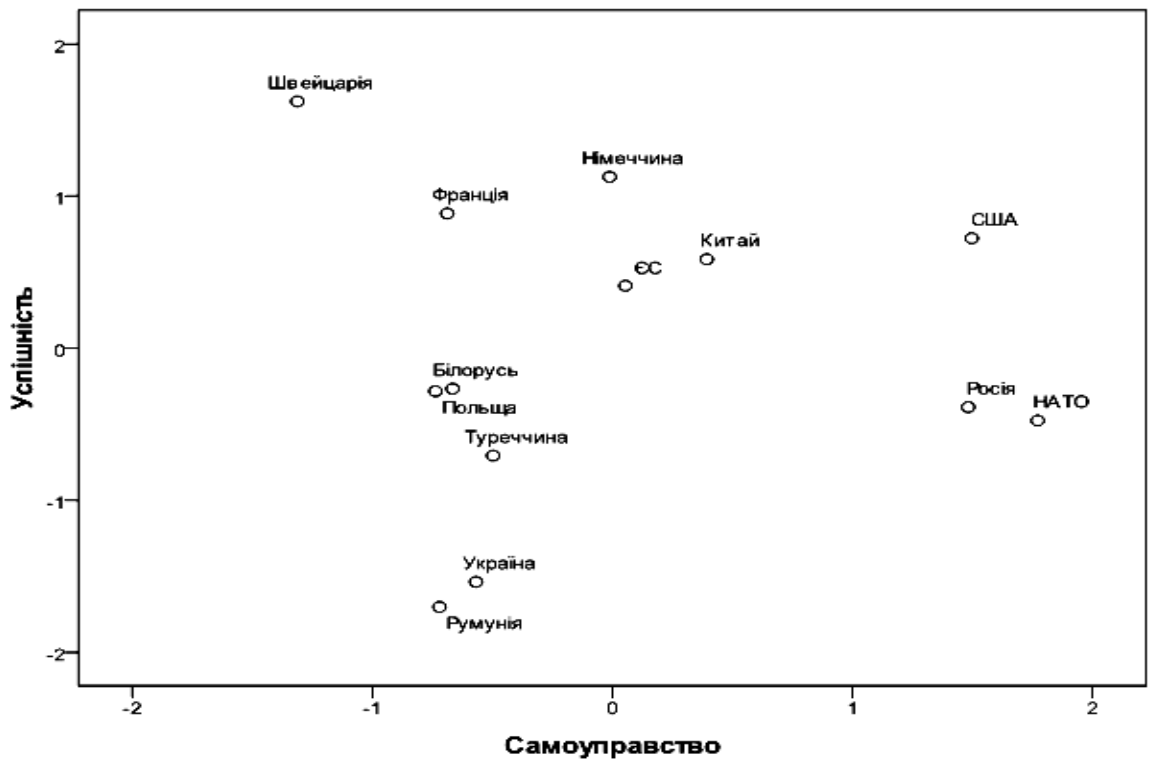

Рис. 2. Семантичний простір сприймання країн світу студентів, які не припускають можливість еміграції (дослідження 2012 року)

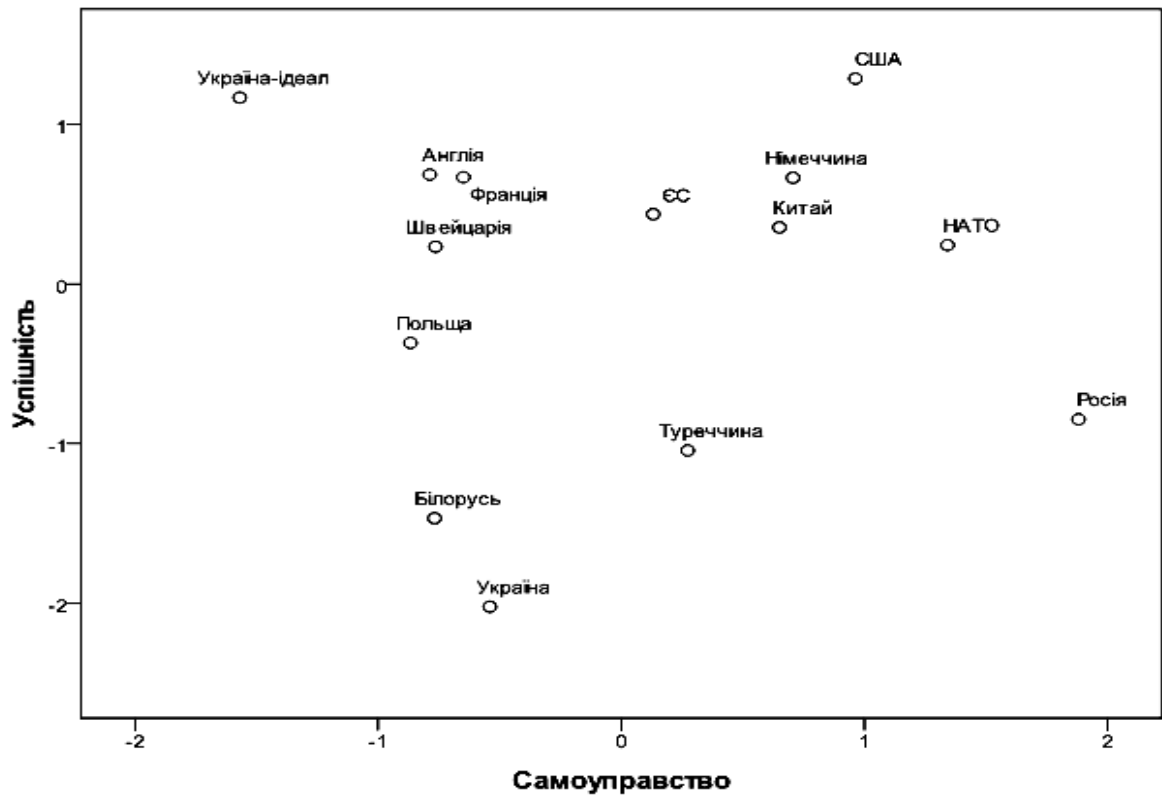

Рис. 3. Семантичний простір сприймання країн світу студентів, які припускають можливість еміграції (дослідження 2013 року)

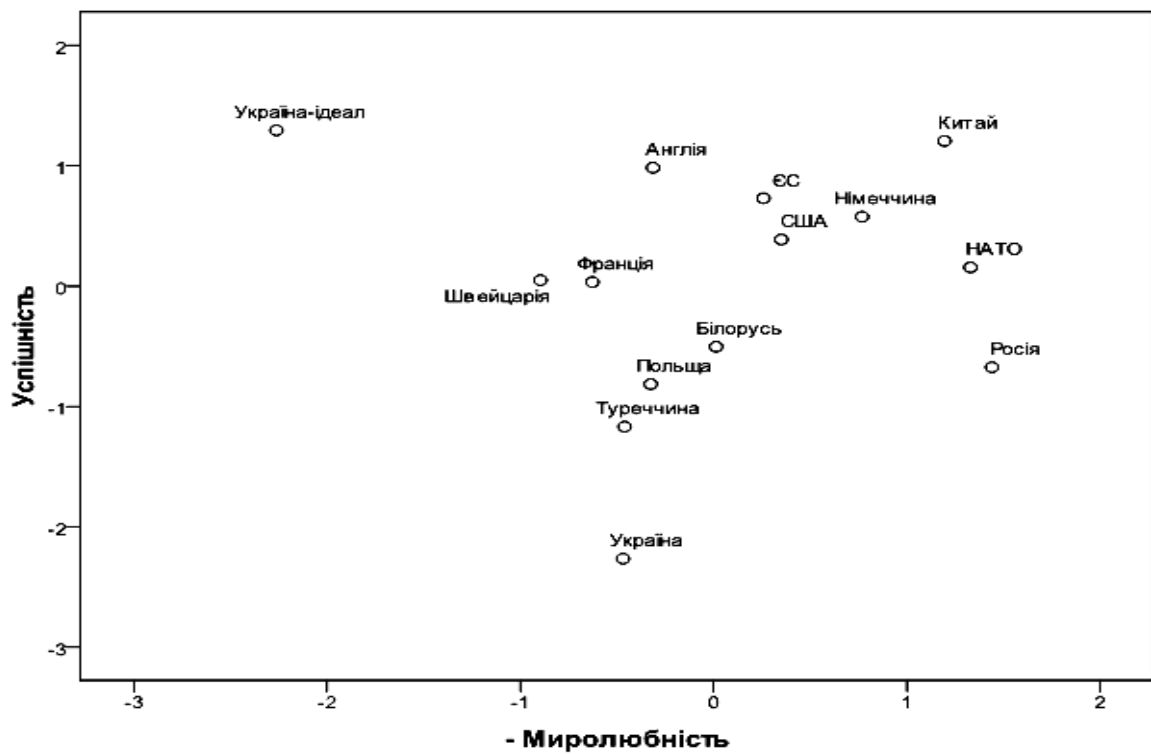

Рис. 4. Семантичний простір сприймання країн світу студентів, які не припускають можливість еміграції (Ф1 і Ф2) (дослідження 2013 року)

Слід звернути увагу, що в цій проекції образ України далекий від образу "Україна-ідеал". І постає абсолютно інша картина, коли аналізуємо проекцію факторів "миротлюбність" і "непоступливість" на образи

України і "Україна-ідеал" (Рис. 5). У цьому просторі образ України виявляється найбільш близьким до образу "Україна-ідеал", що нарешті дозволяє прояснити підстави вибору життєвих планів цієї групи студентів.

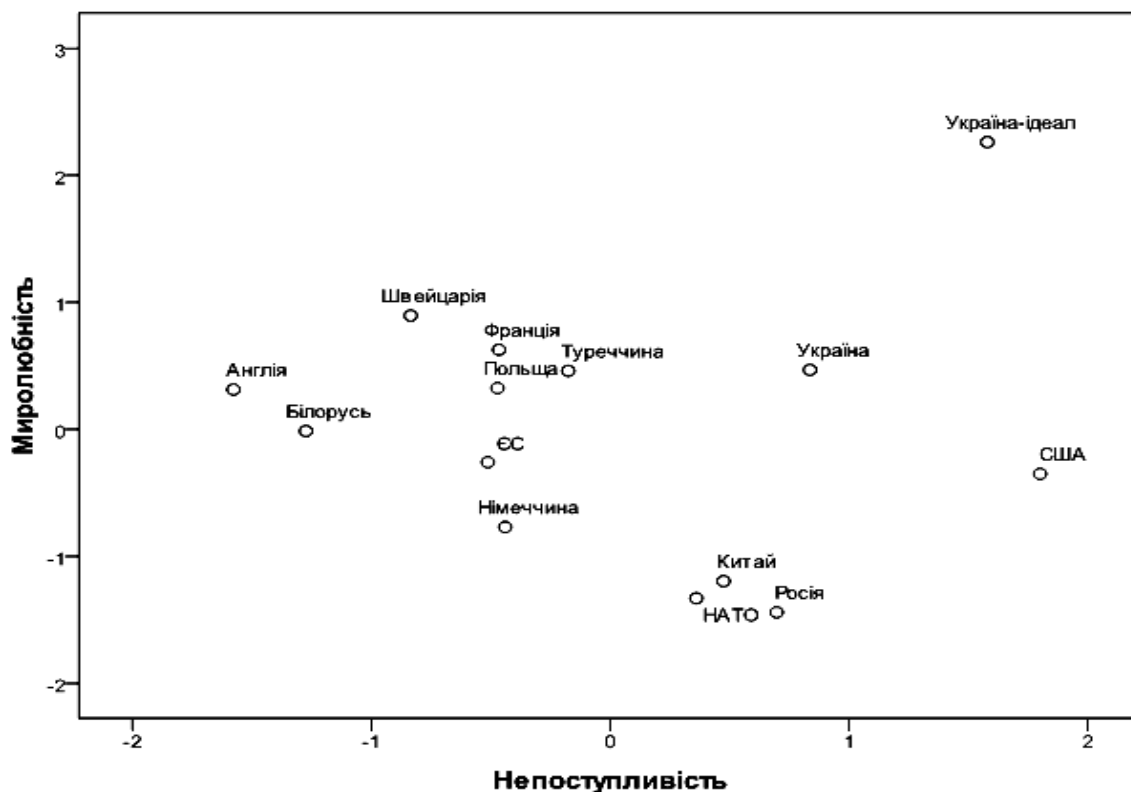

Рис. 5. Семантичний простір сприймання країн світу студентів, які не припускають можливість еміграції (Ф2 і Ф3) (дослідження 2013 року)

Ми дотримуємося думки, що в організації семантичного простору сприймання образів країн закладено цілі кожної країни, способи їх досягнення і способи взаємодії з іншими країнами на шляху до цих цілей. Конструюючи семантичний простір як сукупність умов, в яких протікатиме їхня життєдіяльність, студенти, які не припускають еміграцію, передбачають для своєї країни наявність мети ("успішність"), яка досягається "миролюбністю" своєї країни, шляхом "непоступливості" іншим країнам. Тобто студенти вважають, що Україна далека від стандартів успішних держав, але вона наполегливо і "непоступливо" рухається до цієї мети, і найбільш близька до ідеалу в значущій для них сфері дійсності. Це дає можливість при побудові своїх особистих планів на майбутнє пов'язувати їх зі своєю країною.

Отже, у своїх дослідженнях нам вдалося простежити динаміку обґрунтування логіки студентів, які не припускають еміграцію зі своєї країни. На першому етапі відбувається констатація факту "Україна – малоуспішна держава" у рамках вже сформованого семантичного простору. Наступний етап – це осмислення цієї ситуації: свого бажання жити в своїй країні й усвідомлення її низького статусу в наявній моделі уявлень про світ. Як наслідок, через те, що бажання жити в своїй країні переважає над іншими прагненнями людини, їй доводиться переформатувати систему уявлень, яка склалася, щоб образ своєї країни був привабливішим. У даному випадку це призвело до ускладнення організації семантичного простору, появи нового виміру, в якому образ своєї країни є найбільш близьким до ідеалу.

Висновки. Семантичний простір, який конструюється суб'єктом у рамках наявного дискурсу, імпліцитно містить у собі оцінку підстав, на яких його було сформовано. Дискурс має тимчасовий вимір, тобто модель світу конструюється в деякому тимчасовому проміжку, що дозволяє суб'єктові намічувати бажаний алгоритм дій у цьому просторі. Тобто дискурс – це не лише розуміння світу, але й керівництво до дії. У нашому дослідженні було підтверджено, що сформований негативний образ своєї країни (її позиціонування далеко від образу ідеалу) характерний для осіб з еміграційними настроями.

Така організація семантичного простору, коли суб'єкт, який конструює простір, вже передбачив бажану поведінку об'єкта (у даному випадку – рух своєї країни в напрямі цілей, які передбачені суб'єктом), дозволяє реалізувати функцію зворотного зв'язку і внести корективи в початковий проект. Студенти, котрі не припускають еміграцію, змогли переформатувати організацію семантичного простору, щоб негативний

образ своєї країни в одних вимірах компенсувався привабливим чином в інших, більш значущих для них вимірах.

Використані джерела

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; пер. с англ. В. М. Иноземцев; изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Academia, 2004. – 788 с.
2. Бурдьё П. Социология социального пространства / П. Бурдьё; пер. с фр.; общ. ред. пер. Н. А. Шматко. – М. : Ин-т экспериментальной социологии; СПб. : Алетейя, 2007. – 288 с.
3. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Ван Дейк; пер. с англ. О. А. Гулыга. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. под научн. ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
5. Лісневська А. О. Образи країн у свідомості представників різних вікових груп / А. О. Лісневська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки : зб. наук. праць у 2-х т. / наук. ред. Носко М. О. – Чернігів : ЧДПУ, 2011. – Т. 1. – Вип. 94. – С. 257-263.
6. Плющ А. Н. Конструирование образа страны потенциальными эмигрантами / А. Н. Плющ // Психологічні перспективи. Спецвипуск: Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп. – 2012. – Т. 2. – С. 49-58.
7. Филлипс Л. Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод / Л. Дж. Филлипс, М. В. Йоргенсен; пер. с англ. – Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2004. – 336 с.
8. Экономические перспективы России – основной фактор выезда молодежи за рубеж? [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://demoscope.ru/weekly/2003/0119/s_map.php

Lisnevskaya A.O.

STUDENTS' WITH DIFFERENT LIFE PLANS DISCOURSE ABOUT THEIR FUTURE IN UKRAINE

In this article the Ukrainian students' logics of thinking (discourse) about making plans for life that relate to the choice of macro social conditions of future self-fulfillment is described. With the help of semantic spaces' reconstruction that mediate perception, understanding and different countries' images interpretation the discourse conceptions for two groups of students, which assume and do not assume the possibility of emigration were defined. The fact that the negative image of the native country within the formed semantic scope promotes emigration attitude is shown. Hence, the discourse of students who assume the emigration possibility reveals that Ukraine is not successful enough country which is far from the desired ideal.

The discourse of students who do not assume the possibility of emigration suggests that Ukraine is far from the standards of prosperous countries but it is firmly moving towards this goal by peacefulness and at the same time obstinacy in relations with other countries. It is shown that students in this group were able to reform the semantic space organization so that their country's negative image in one dimension was compensated by an attractive way in other dimensions.

Key words: *emigration, discourse, semantic space, the country's image, the ideal country, implicit goals, reformatting.*

Стаття надійшла до редакції 14.09.2013

